

Ökoszisztéma szolgáltatások felmérése során feltárt konfliktusok az Alpári-öblötben

Kelemen Eszter¹, Málóvics György² és Margóczi Katalin³

¹*Szent István Egyetem, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Környezetgazdaságtani Tanszék, Környezeti Társadalomkutatók Tanszéki Csoport, 2103 Gödöllő, Páter K. u. 1., E-mail: kelemen.eszter@kti.szie.hu*

²*Szegedi Tudományegyetem, Közgazdaságtani és Gazdaságfejlesztési Intézet, 6722 Szeged, Kálvária sgt. 1.*

³*Szegedi Tudományegyetem, Ökológiai Tanszék, 6701 Szeged, Pf. 51.*

Összefoglaló: Az Alpári-öblötben társadalomtudományos módszerekkel folytatott kutatásunk során azt vizsgáltuk, hogy a helyi emberek számára melyek a legfontosabb ökoszisztéma szolgáltatások. A kutatás rámutatott, hogy az ökoszisztéma szolgáltatások körében a tájhasználat-váltás miatt bekövetkező változások – az ökoszisztéma szolgáltatások közötti átváltások (trade-off) – érdekalapú konfliktusok kialakulását eredményezik. Az empirikus adatok ugyanakkor azt is megerősítették, hogy a tágabb közösséget érintő tájhasználati döntések meghozatala is konfliktust szülhet, amennyiben a döntéshozatal nem ad lehetőséget az érintettek érdekeinek, természethez kapcsolt értékeinek a felszínre hozására, döntésbe való bevonására.

Kulcsszavak: Ökoszisztéma szolgáltatások, környezeti konfliktusok, nem-pénzbeli értékelés

Bevezetés

Miért is elkerülhetetlen a természet értékelése?

A Stern-jelentés* szerint az emberek környezetileg szignifikáns magatartása annak alapján definiálható, hogy milyen mértékben változtatja meg a

*A klímaváltozást és annak várható gazdasági hatásait elemző jelentést a Világbank egyik korábbi vezető közgazdásza, Nicholas Stern készítette Tony Blair, akkori brit miniszterelnök, felkérésére. A jelentés egyik legfőbb megállapítása, hogy a klímaváltozás napjaink legfenyegetőbb világgazdasági kockázata, ugyanakkor számos gazdasági lehetőséget is rejt magában.

környezetből hozzáférhető anyag- és energia mennyiségét, illetve az ökoszisztémák struktúráját és dinamikáját (Stern 2000). Tekintettel arra, hogy gyakorlatilag nincsen szennyezésmentes technológia, a mai fogyasztói társadalomban a legtöbb döntésünkkel, egyszerű hétköznapi cselekedetünkkel szükségszerűen „károsítjuk” a természetet. Végső soron tehát minden egyes egyéni döntésünk tükrözi a természettel kapcsolatos értékeinket, a természetre vonatkozó értékelésünket.

Az egyéni döntésekhez hasonlóan a társadalmi döntések is hatást gyakorolnak a környezetre, így ezek háttérben is megfigyelhetők a természethez rendelt értékek. A társadalmi döntések felfoghatóak egymást részben vagy teljesen kizáró célok közti választásként, amelyek közül a biodiverzitás megőrzése pusztán egy lehetséges cél. A politikai döntéshozóknak egy-egy társadalmi döntés meghozatalakor (pl. egy Natura 2000 területet átszelő autópálya megépítéséről való döntéskor) lehetőség szerint minden alternatívát értékelniük kell aszerint, hogy mennyire képesek a döntés kapcsán megfogalmazott célokat kielégíteni. Ehhez nem csak az alternatívák értékelésére szolgáló módszertanra van szükség, de a különböző célok rangsorolására is. A társadalmi döntéshozatal célja tehát az lehet, hogy az egyes alternatívákat – beleértve azok természettel kapcsolatos következményeit is – minél komplexebb módon, a társadalmi-ökológiai rendszerre gyakorolt hatásokat is számba véve értékelje, és így hozzon megalapozott információn alapuló döntéseket. Azonban még az ilyen megalapozott döntések esetében is ritkán kerülhető el a döntés következményei által érintett társadalmi csoportok közötti konfliktusok kialakulása.

A környezeti konfliktusok

Konfliktusról akkor beszélünk, ha két vagy több, egymástól kölcsönösen függő szereplő olyan célokkal rendelkezik, amelyek egymást részben vagy teljesen kizárják (Faragó & Vári 1988, Zoltayné 2005). A társadalmi konfliktusok specifikus esetei a környezeti konfliktusok, amelyek jellegzetessége, hogy olyan komplex (többszereplős és több vitapontot érintő) helyzetet eredményeznek, amelyben minden résztvevőnek van egyéni és közös érdeke is. Általában hosszú távon jelentkező, visszafordíthatatlan hatásokat eredményező döntések kapcsán alakulnak ki, amelyek emberek sokaságát és gyakran a jövő nemzedéket is érintik (Faragó & Vári 1988).

A konfliktusok okai különbözőek lehetnek (B. Andrásiné, Kalóczkai 2009, Pataki 2008). Értékkonfliktusról akkor beszélünk, amikor az egyik fél megpróbálja saját értékeit elfogadtatni a másikkal, vagy a másik számára elfogadhatatlan értéket kezd el képviselni. A kapcsolati konfliktusok

okai a konfrontációban részt vevő felekben kialakult erős negatív érzelmek és a köztük lévő rossz kommunikációból fakadó félreértések. Az információs konfliktusok létrejötteinek okai az információhiány, a rendelkezésre álló információk nem megfelelő közlése vagy értelmezése, illetve az információ eltérő szempontok szerinti értékelése. A strukturális konfliktusok okai gyakran a konfliktusban részt vevő felek által nem befolyásolt korlátozó tényezők (pl. távolság- vagy időkorlát, külső hatalmi nyomás stb.) Végül az érdekkonfliktus eltérő javakért, eszközökért folyik a résztvevők között, és a részt vevő felek gyakran úgy érzik, hogy érdekeiket csak a másik fél rovására érvényesíthetik.

Ökoszisztéma szolgáltatások és értékelésük

A társadalmi döntések során, mint fentebb is írtuk, szükséges a különböző alternatívák hatásait összehasonlítani. A létező számos módszertan közül tanulmányunkban az ökoszisztéma szolgáltatások értékelésével foglalkozunk részletesebben. Az ökoszisztéma szolgáltatások egyik legelterjedtebb megfogalmazása a Millennium Ecosystem Assessment (MEA) definíciója, amely ökoszisztéma szolgáltatásnak nevezi a természetes és ember által módosított ökoszisztémák által a társadalom számára biztosított kézzel fogható és nem kézzel fogható hasznokat (MEA 2003). Kutatásunkban a MEA tipológiája szerint csoportosítottuk az ökoszisztéma szolgáltatásokat. Eszerint megkülönböztetjük a termeléssel összefüggő szolgáltatásokat (pl. élelmiszerek, nyersanyagok, takarmányok), a szabályozó szolgáltatásokat (pl. klímaszabályozás, árvizek elleni védelem, beporzás) és a kulturális szolgáltatásokat (pl. oktatás, rekreáció, művészeti inspiráció) (MEA 2005). A támogató szolgáltatások csoportját, mivel azok értékelése kapcsán több kritika fogalmazódott meg az utóbbi években (pl. Hein *et al.* 2006), jelen tanulmányban nem tárgyaljuk.

Az ökoszisztéma szolgáltatások értékelésének elsődleges szerepe az ökoszisztémák működését befolyásoló, illetve kezelésükkel kapcsolatos döntéshozatali folyamatok támogatása. Az értékelés legelterjedtebb, pénzügyi módszerei az egyes szolgáltatások értékét költség-haszon elemzés alapján, a fogyasztók egyéni hasznosságából kívánják levezetni. E módszerekkel szemben ugyanakkor számos kritika fogalmazódik meg (Gowdy 2004, Kumar & Kumar 2007, Marjainé Szerényi 1999). Egyes kutatók ezért azt javasolják, hogy az értékelés során a társadalmi szereplők döntéseit befolyásoló mechanizmusok, motivációk megértésére törekedjünk, amit többek között a részvételi módszerekkel való értékelés tesz lehetővé (Spash & Vatn 2006, Wilson & Howarth 2002). Egy ilyen nem pénzügyi, társadalmi rész-

vételen alapuló értékelési folyamatban interjúk és fókuszcsoporthoz segítségével feltárhatjuk, hogy az ökoszisztéma szolgáltatások miként járnak hozzá az egyének és a közösség jóllétéhez (Kaplowitz 2001). Az értékelés ugyanakkor párbeszédre is épülhet, amelynek során az érintettek közösen határozzák meg, mely szolgáltatás megőrzése élvez prioritást a közösség szempontjából, majd ennek alapján hozzák meg az adott ökoszisztéma megőrzésére, kezelésére vonatkozó döntéseket (Aldred & Jacobs 2004). E módszerek azon túl, hogy garantálják a gazdag szempontrendszer megjelenését a döntéshozatalban, a döntések legitimitását is növelik, hiszen társadalmi megállapodásra, közös értékítéletre alapozzák a döntéseket.

Tanulmányunkban egy olyan kutatás eredményeiről számolunk be, amely az Alpári-öblözetben kvalitatív társadalomtudományi kutatási módszerek segítségével vizsgálta, hogy milyen értékeket kapcsolnak az ökoszisztéma szolgáltatásokhoz a szolgáltatások helyi hasznélvezői. Bár az itt bemutatásra kerülő kutatás elsődleges célja az ökoszisztéma szolgáltatások nem pénzbeli értékelése volt, eredményeink a területhasználattal kapcsolatos eltérő megközelítések elemzésére is lehetőséget adtak. Tanulmányunk fő célja ezért az, hogy az ökoszisztéma szolgáltatások koncepcióján keresztül mutassa be és elemezze a tájhasználati döntések által generált konfliktusokat. A következő fejezetben az esettanulmány helyi kontextusát és a kutatás során használt módszereket mutatjuk be. Ezt követi az empirikus adatgyűjtés és elemzés főbb eredményeinek ismertetése. A kutatás tanulságait az utolsó fejezetben foglaljuk össze.

Módszerek

Az Alpári-öblözet tájtörténete, természeti értékei és megőrzésük stratégiája
Az Első Katonai Felmérés 1782-ben készült térképén (Arcanum Adatbázis Kft. 2004) látható, hogy a szabályozatlan Tisza a mai Lakitelek és Csongrád között két hatalmas kanyarulatot írt le, és a folyót széles mocsarak kísérték. Alpár település közvetlenül a Homokhátságnak a Tisza mocsaras árterével érintkező peremére épült. 80 évvel később, a Második Katonai Felmérés (1862) térképén (Arcanum Adatbázis Kft. 2005) már láthatók a folyókanyarulat átvágásai, de a folyó még az eredeti medrében folyik. Az ártéren továbbra is főleg mocsár van, de sokkal több az erdőfolt, főleg a meder partján. 1883-ban (Harmadik Katonai Felmérés) a folyó-kanyar átvágásokban már több víz folyik, az ártéren a legtöbb a mocsár, de elég sok kaszáló, legelő és erdő is van (Bártol 2008). A 20. század közepén az új, ásott

mederben folyó Tiszához közel ún. nyári gátat építettek, majd azt többször – illegálisan – magasították, és a holtágak vízszintjét alacsonyra állították be (ÖKO Rt. 2004). Ezzel az öblözet túlnyomó részét mentesítették az árvizektől, ahol a szántóföldi gazdálkodás vált uralkodóvá, és az ültetett erdők területe is megnőtt. A Homokhátság peremét az ártér felől kísérő sávban a hátságból kiáramló felszín alatti vizek lápok kialakulását segítették elő. Itt ma több helyen tőzegbányászat nyomai láthatók, de még ma is találunk égeres láperdőket és zombéksásosokat. Az öblözet egy része, elsősorban a két holtág és a jobb állapotú, őshonos fafajokból álló erdők, 1975-ben a Kiskunsági Nemzeti Park része lett. Az iparszerű erdőgazdálkodás részleges korlátozásán kívül azonban jelentősebb természetvédelmi célú beavatkozást sokáig nem hajtottak végre. A rendszerváltozás után a megmaradt gyepterületek jelentős része az állatállomány csökkenése miatt kezeletlenül maradt, elvadult, természetvédelmi kezelésükre csak az ezredfordulón nyílt lehetőség (Szigetvári 2002).

1998-ban az árvízveszély miatt a nyári gátat egy ponton fel kellett robbantani. A vízügyi szakemberek megállapították, hogy az öblözetet árvízi vésztározóként kell használni a továbbiakban. Az Új Vásárhelyi Terv keretében a nyári gátat visszabontják addig a szintig, amelynél átlagos vízjárás esetén várhatóan 5-6 évenként önti el a folyó az öblözetet (ÖKO Rt. 2004). 2004-ben az egész öblözetet Natura 2000 területté nyilvánították, ami további feladatokat rótt a természetvédelmi kezelőre. A Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság (KNPI) – kihasználva az árvízvédelmi célú átalakítás teremtette lehetőséget – egy vizes élőhely rekonstrukciót tervezett meg a területen, amelynek ideális célállapotaként az 1883-as állapotot jelölték meg (Margóczy *et al.* 2006, Bártol 2008). KIOP pályázati forrás segítségével 2005-től kezdődően megvásárolták (azaz állami tulajdonba és nemzeti park igazgatósági vagyonkezelésbe vették) a mélyebben fekvő, intenzív gazdálkodásra alkalmatlanná vált szántókat. A megvásárolt területek legmélyebben fekvő részein igen hamar természetközeli mocsarak alakultak ki (Margóczy *et al.* 2008). Magasabb térszínen a KNPI gyepeket és őshonos fafajú erdőket, extenzív gyümölcsöst telepített, illetve ezek telepítését kezdte meg (Bártol 2008); a gyepeket szürkemarha gulyával legeltetik (Karácsnyi 2007), és pályázati forrásból egy erdei iskolát és tanösvényeket is létesítettek (Bártol 2008).

Használt módszerek

Kutatásunk 2007 őszén az Alpári-öblözet környezetében a helyiek által észlelt és értékelt ökoszisztéma szolgáltatásokat mérte fel kvalitatív kuta-

tási módszertanra alapozva, a Szent István Egyetem és a Szegedi Tudományegyetem kutatóinak és graduális hallgatóinak együttműködésével. A terepmunkára 2007. november 9–11. között került sor, a három nap alatt párokban dolgozva összesen 56 félig strukturált interjú^{**} készítettünk gazdálkodókkal, civil szervezetek képviselőivel, pedagógusokkal, vízügyi és természetvédelmi szakemberekkel és helyi tisztségviselőkkel. Az interjúalanyok első körét néhány helyi potentát útmutatása alapján választottuk ki, majd minden interjúalanyt megkértünk, hogy javasoljon további embereket (hólabda módszer). A legtöbb interjút Tiszaalpáron és Lakiteleken készítettük, de Bokroson, Csépan, Tiszaugon is interjúztunk.

Az interjúk elsődleges célja az volt, hogy összeállítsunk egy listát azokról az ökoszisztéma szolgáltatásokról, amelyeket a helyi emberek észlelnek és értékelnek. Emellett figyelmet fordítottunk az ökoszisztéma szolgáltatások időbeli változására, illetve arra is, hogy a gazdálkodási módszerek és a tájhasználatra vonatkozó szokások, szabályok változásai miként befolyásolták az ökoszisztéma szolgáltatásokat. Az interjúkészítés folyamán ügyeltünk arra, hogy a kutatás céljának ismertetésével és a kérdésfeltevéssel ne kizárólag a környezet- és természetvédelem kérdéskörét juttassuk az interjúalanyok eszébe. Ennek oka, hogy manapság a környezet- és természetvédelem mintegy társadalmi elvárásaként jelenik meg, s így azoknál a kutatásoknál, amikor a válaszadók tisztában vannak a kérdések környezetvédelmi jellegével, kinyilvánított preferenciáik jó eséllyel zöldebbek lesznek tényleges preferenciáiknál (Kelemen & Gómez-Baggethun 2008).

Eredmények

A természetvédelem szempontjából legérdekesebb kutatási eredményeink a helyi természetvédelmi beavatkozások körül kialakult konfliktusokhoz kapcsolódnak. A legsúlyosabb tájhasználati konfliktus a nyárigát 1998-as nagy árvíz miatti berobbantását követően alakult ki, és a felszínen a „ter-

^{**}A félig strukturált interjú kvalitatív kutatási technikának számít; célja, hogy az interjúalany életvilágáról (valóságfelfogásáról) gyűjtött információt, az interjúalany által elbeszélte jelenségeket a kutatási kérdés szempontjai szerint interpretálja (Kvale, 1996). A félig strukturált interjú során előre megszerkesztett interjúfónál adja a kérdések gerincét, amelyet azonban rugalmasan használhat a kérdező (változtathat a kérdések sorrendjén, kihagyhat kérdéseket és bevehet újakat a beszélő szándékait követve).

mészetvédők” és „nem természetvédők” (azaz a KNPI és főként a rét intenzív mezőgazdasági használatában érdekelt emberek) között feszül. A gát átszakításával ugyanis megváltoztak a területen a gazdálkodási lehetőségek: a mezőgazdasági termelés kockázata megnőtt, az intenzív szántóföldi termelés pedig visszaszorult, amit az árvíz elleni védekezés szükségszerűségére vezetnek vissza a helyiek:

„Azért engedik ki itt a Tiszát, hogy Csongrádot és Szegedet ne öntse el az ár.”

Ebből az idézetből jól látható, hogy az árvízvédelem mint szabályozó ökoszisztéma szolgáltatás és a szántóföldi termelés mint termeléssel összefüggő szolgáltatás között átváltás van. Vannak ugyanakkor más szabályozó, kulturális, sőt akár termeléssel összefüggő ökoszisztéma szolgáltatások is, amelyeket pozitívan érint a szántóföldi termelés visszaszorulása.

„A természet elfoglalja ezt a 600 hektáros területet (...) Lakitelek legjobb minőségű földje van itt, ezt viszi el a természet a gazdák elől. Kezd igazi őstermészet, vadregényes csoda lenni, jórészt csak gyalog megközelíthető.”

„Tavaly lassan apadt vissza a Tisza, rengeteg a hal azóta.”

Az idézetekből jól látható, hogy a szántóföldi termelést a rendszeres árvizek miatt felváltja a természeti sokféleség, ami esztétikai értéket és egyúttal rekreációs lehetőséget jelent, továbbá gyarapodik a halállomány is, ami halászat vagy horgászat révén élelmiszert és rekreációs lehetőséget jelent. Vagyis átváltás alakul ki a termeléssel összefüggő, valamint a szabályozó és kulturális ökoszisztéma szolgáltatások között, továbbá két termeléssel összefüggő szolgáltatás között is.

Az is felismerhető az interjúkból, hogy a helyi tudás számon tartja az árvizek tápanyag-utánpótlásban, hidrológiai szabályozásban betöltött szerepét – még a Rét intenzív mezőgazdasági hasznosítói is tudatában vannak annak, hogy a nyárigát illegális magasításán túl a megelőző árvizek tették a földet szántóföldi termelésre alkalmassá.

Az árvíz mindenképpen hasznos volt a gazdálkodás szempontjából. Árvíz után komoly termésátlagok voltak. (Jegyzetelt interjú)

Az emberi beavatkozás hatására „a talajvízszint olyan mélységbe süllyedt, hogy a homoki részeken semmit sem lehet termelni.” (Jegyzetelt interjú)

„A sokáig benn tartózkodó belvíz jó hatással volt a legelőkre és így a legeltetésre is.”

1. táblázat. Az ökoszisztéma szolgáltatások közötti átváltás az Alpári-öblötben.

Háttérbe szoruló ökoszisztéma szolgáltatások és hasznélvezők	Előtérbe kerülő ökoszisztéma szolgáltatások és hasznélvezők
Szántóföldi termelés (termeléssel öf. szolgáltatás) Hasznélvezők: a Réten intenzív szántóföldi növénytermelést folytató gazdák	Árvíz elleni védelem (szabályozó szolgáltatás) Hasznélvezők: szolnoki, csongrádi lakosok Halállomány (termeléssel öf. szolgáltatás) Hasznélvezők: halászok, horgászok Természeti sokféleség (szabályozó/támogató szolgáltatás) Hasznélvezők: közvetve a teljes társadalom, KNPI Rekreáció (kulturális szolgáltatás) Hasznélvezők: horgászok, természetjárók, turizmussal foglalkozók (KNPI) Tápanyag-utánpótlás (támogató szolgáltatás) Hasznélvezők: a Réten gazdálkodók Vízháztartás szabályozása (szabályozó szolgáltatás) Hasznélvezők: a homoki területeken gazdálkodók

Úgy tűnik tehát, hogy a nyárigát berobbantásával és az öblöt rendszer elöntésével, bár egyes ökoszisztéma szolgáltatások háttérbe szorultak, több régi-új szolgáltatás is megjelent. Ennek alapján azt várnánk, hogy a tájhasználati konfliktus elsősorban azok között feszül, akik az egymást kizáró ökoszisztéma szolgáltatások hasznélvezői (lásd 1. táblázat).

Miért a KNPI és a helyiek között alakult ki mégis a konfliktus, és nem a helyiek egyes csoportjai, vagy a helyi és a nem helyi hasznélvezők között? Miért érzik úgy az érintettek, hogy a nemzeti park igazgatóság az ő rovásukra nyer a tájhasználat-váltással, holott többüknek származik közvetett vagy közvetlen haszna? Evidens válaszlehetőség, hogy a szántóföldi termeléssel kiesett haszon pénzben, bevételben mérhető, míg a vízjárta területek

visszaállításával keletkező haszon a korábbi gazdálkodók számára nem jár pénzügyi értelemben vett bevétellel, ami tekintve az érintett települések általános gazdasági helyzetét, jelentős megélhetési problémákat vet fel. Ebből a megközelítésből a felek között kialakult érdekkonfliktusról beszélhetünk, ami arra vezethető vissza, hogy a helyi gazdáknak a gát berobbantása után nem csak a gyakoribb árvizekkel kellett szembesülniük, de azzal is, hogy 2006-ban a KNPI – élve a KIOP pályázat teremtette lehetőséggel – mintegy konkurens gazdálkodóként jelent meg a területen.

Érdeemes ugyanakkor néhány további idézetten keresztül azt is bemutatni, hogy hogyan vélekednek a tájhasználat-váltás folyamatáról az interjúalanyok. Egyes vélemények szerint ugyanis a gát berobbantása „kapóra jött” a nemzeti park igazgatóságának, amennyiben a rendszeres árvíz miatt kockázatosná vált a mezőgazdasági termelés, s így a földeket könnyebben (alacsonyabb áron) tudta felvásárolni a helyi tulajdonosoktól a természetközeli visszaállítás céljával.

„Az emberek a műveléssel sok helyütt az 5-6 év folyamatos árvíz miatt hagytak fel, és adták el áron alul a földjüket a Nemzeti Parknak.” ******* *Pedig most nagyon megérné gazdálkodni. Itt a Nemzeti Park földvásárlási eljárása nem volt tisztességes.”*

„Az embereket kényszerítették, hogy eladják a földjeiket a Nemzeti Parknak... Szinte már senki sem gazdálkodik, és közben előregszik a falu... Nem fokozatosan, hanem hirtelen akartak változtatni, ez anyagi kiesésekhez vezetett.”

Kétségtelen, hogy a KNPI tevékenységét a helyiek közül sokan szkeptikusan szemlélik. Ennek ugyanakkor nem feltétlenül az az oka, hogy számukra a természet, illetve a természetvédelem ne lennének fontos szempontok, hanem az, ahogyan véleményük szerint a természetvédelmi intézkedések az adott helyen, a konkrét szituációban megvalósulnak. Fő problémaként a természetvédelem túlságosan „szigorú” mivoltát említik, illetve a természetvédelem „földről lefelé építkező” jellegét, ami alatt a helyi – esetenként komoly és releváns tudással rendelkező – emberek véleményének figyelmen kívül hagyását értik.

******* A helyi érintettek gyakran a „nemzeti park” kifejezést használják a „nemzeti park igazgatóság” helyett, akkor is, amikor nem a védett területi kategóriára, hanem a védett terület természetvédelmi kezeléséért felelős szervezetre gondolnak. Az idézetekben a szöveghűség miatt megtartottuk a helyi szóhasználatot, de nagy kezdőbetűvel írtuk a „Nemzeti Parkot,” amikor azt a „nemzeti park igazgatóság” értelmében használták az interjúalanyok.

„Elkeserít, hogy a természetvédőknek nem a természetvédelem a fontos, hanem a saját megélhetésük... Nem jó az az elképzelés, ahogy hozzáállnak. Nem vagyok meglegedve a változással, amit a Nemzeti Park hozott, mert nem kérdezték meg a helyi hozzáértő embereket.”

Talán ebből is fakad, hogy egyesek a KNPI tevékenységét természetvédelmi szempontból is „szakszerűtlennek”, károsnak tekintik.

„Mára az értékes földek, a Nemzeti Park által felvásárolt 2100 hektár, zömmel eldzsuvásodtak, és most már a Nemzeti Park sem hisz a nem beavatkozásban. A Nemzeti Park feltalálta a 120 éves spanyolviaszt.”

„A természetvédők akarják az áradást, a gazdálkodók nem. De ez igazából a természetvédőknek sem jó, mert pillanatok alatt kiviszi a gyepet, amit telepítettek, és csak gyalogakác és szerbtövis marad, amiket csak intenzív talajműveléssel lehet kiirtani.”

A helyiek be nem vonása azért is problematikus többek szerint, mert a nemzeti park igazgatóság azért minősíthette védelemre érdemesnek az érintett területeket, mert azokat az addigi gazdálkodás természeti értékekben gazdagon őrizte meg.

„A mocsári részek flórája csodaszép, változatos. Számomra a régi, megművelt táj volt a táj. A jelenlegi szerintem elvadult. Szeretném ennek az állapotnak a visszaállítását, ez nincs elmentében a természetvédelemmel, a védett fajokkal, azoknak régen is meg volt a helyük.”

Mindez arra hívja fel a figyelmet, hogy a helyi emberek kihagyása a döntések meghozatalából, illetve a megváltozott táj kezeléséből éppúgy hozzájárult a konfliktus kialakulásához, mint a tájhasználat-váltás miatt bekövetkező tényleges bevételkiesés, az ökoszisztémából származó hasznok megoszlásának változása. A döntéshozáshoz kapcsolódó procedurális elvárások be nem teljesülése negatív színben tüntette föl a KNPI-t a helyiek szemében, amit nem ellensúlyozott szisztematikus tájékoztatás, a tájrehabilitáció mellett szóló érvek megosztása. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy az információhiányból és a helyi mendemondákból fakadóan újabb és újabb ellenérvek szülessenek a tájhasználat-váltást illetően. A gátrobbantás következtében kialakult érdekkonfliktusra tehát időközben információs és kapcsolati konfliktus rakódott, elsősorban az érdekkonfliktus rendezésére irányuló procedurális elvárások be nem teljesülése miatt.

Értékelés

Amint a bevezetőben írtuk, a társadalmi döntések – a tájhasználati döntések különösen is – kifejezik a természeti környezethez társított értékeinket, de csak akkor lesznek legitimek, ha a döntés által befolyásolt közösség értékítéletével is összhangba kerülnek. Az Alpári-öblözet esete jó példa arra, hogy társadalmi bevonás híján még olyan esetekben is konfliktusok alakulhatnak ki, amikor a helyiek és a döntéshozók preferenciái között nincs összeegyeztethetetlen ellentét. Mint láttuk az elemzésnél, a helyi közösség tudatában van a Rét által biztosított ökoszisztéma szolgáltatások sokféleségének, és fontosnak tartja azokat is, amelyekből közvetlen anyagi hasznot nem remélhet. Az ökoszisztéma szolgáltatások összeegyeztethetlensége ugyan hozzájárult az egymást kizáró szolgáltatások haszonélvezői közti konfliktus kialakulásához, de csak részlegesen magyarázza a KNPI-vel szembeni ellenérzéseket. A konfliktus ugyanis a tájhasználati döntés folyamatában, a tradicionális tudás, a helyi érdekek és értékválasztások figyelmen kívül hagyásában gyökerezik. Természetesen nem hagyható figyelmen kívül, hogy a KNPI elsősorban a pályázati időkeretek miatt kényszerült gyors cselekvésre, s a megfelelő társadalmi egyeztetés mellőzésére. Ráadásul nem könnyű feladat annak megvalósítása, hogy az új, extenzív gazdálkodási formákból elsősorban a helyiek jussanak jövedelemhez, amikor a nemzeti park igazgatóságoknak a hullámzó állami támogatás mellett egyre nagyobb saját bevételt kell felmutatniuk ahhoz, hogy állami feladataikat megfelelő színvonalon lássák el.

Tanulásként megfogalmazhatjuk, hogy az ökoszisztéma szolgáltatások koncepciójával a szolgáltatások haszonélvezői közti érdekkonfliktus könnyen megérthető és felszínre hozható. A döntéshozatal procedurális oldalával való megelégedés viszont csak akkor érhető el, ha társadalmi párbeszéd indul az ökoszisztéma szolgáltatásokról, s a természetvédelmi szervezetek a helyi közösséggel együtt határozzák meg a megőrzendő szolgáltatások körét és megőrzésük módját. Úgy véljük, az ökoszisztéma szolgáltatások nem pénzbeli, közösségi részvételen alapuló értékelése releváns, a hasonló döntések meghozatalát megalapozó módszer lehet a jövőben, amennyiben az intézményrendszer támogatja az idő- és erőforrás-igényesebb, de társadalmi elfogadottságot eredményező részvételi döntések meghozatalát.

Köszönetnyilvánítás

A cikk alapjául szolgáló kutatás az NKTH Jedlik Ányos Programjának jóvoltából, számos kutató együttműködésével valósult meg, akik közül különösen hálásak vagyunk Bodorkós Barbarának, Bela Györgyinek, Körmöczi Lászlónak, Pataki Györgynek és Podmaniczky Lászlónak a szakmai támogatásért. Külön köszönjük Bodorkós Barbarának és Pataki Györgynek, a SZIE KTI Környezetgazdasági Tanszék Környezet- és Társadalomkutatók csoportja kutatóinak, a kutatás empirikus részében nyújtott segítségét és a kézirat első változatához fűzött megjegyzéseit. Köszönettel tartozunk Kovács Eszternek a kézirat alapos és segítő bírálatáért. Hálásak vagyunk Bártol Istvánnak, a KNPI természetvédelmi őrének, aki segített az interjúalanyok megkeresésében, továbbá az érintett települések polgármestereinek és lakosainak segítőkészségükért. Végezetül köszönettel tartozunk a SZIE KTI és a SZE diákjainak a terepmunkában való részvételért.

Irodalomjegyzék

- Aldred, J., Jacobs, M. (2004): Állampolgárok és vizes élőhelyek: az Ely-i állampolgári tanács értékelése. – In: Pataki Gy., Takács-Sánta A. (szerk): *Természet és gazdaság. Ökológiai közgazdaságtan szöveggyűjtemény*. Typotex Kiadó, Budapest, pp. 219–245.
- Arcanum Adatbázis Kft. (2004): Az Első Katonai Felmérés (1782-1785), DVD kiadás. - Arcanum Adatbázis Kft., Budapest.
- Arcanum Adatbázis Kft. (2005): Második Katonai Felmérés (1819–1869), DVD kiadás. - Arcanum Adatbázis Kft., Budapest.
- B. András Mónika (szerk.) (év nélkül): *A környezeti konfliktusmenedzsment alapjai*. – Jegyzet. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem.
- Bártol I. (2008): *Ártéri élőhely-rekonstrukció az Alpár-Bokrosi öblözetben*. – Beszámoló a Kiskunsági Nemzeti Park Igazgatóság területén zajló KIOP programról http://www.tajvedelem.hu/alpar/kiop_eloadas.pdf, letöltve: 2008–11–02
- Gowdy, J.M. (2004): A biodiverzitás értéke. *Kovács* **8**: 44-73.
- Harmadik Katonai Felmérés (1872–1884). Méretarány: 1:25 000. Magyar Királyi Térképészeti Intézet, Bécs. Lelőhely: Hadtörténeti Múzeum Térképtára. Budapest

- Hein, L., van Koppen, K., de Groot, R.S., van Ireland, E.C. (2006): Spatial scales, stakeholders and the valuation of ecosystem services. – *Ecological Economic*, **57**: 209–228.
- Kalóczkai, Á (2009): *Nemzeti parkok és gazdák: együttműködés és konfliktus*. – Diplomamunka, Szent István Egyetem, Gödöllő.
- Karácsonyi K. (2007): Természetvédelmi kezelések értékelése az Alpár-Bokrosi ártéri öblözetben, a Baromjáráson. – Diplomamunka. SZTE Ökológiai Tanszék, Szeged.
- Kaplovitz, M.D. (2001): Assessing mangrove products and services at the local level: the use of focus groups and individual interviews. *Landscape and Urban Planning*, **56**: 53–60
- Kelemen, E., Gómez-Bagetthun, E. (2008): *Participatory methods for valuing ecosystem services*. – Essay for the 3rd Themes Summer School, Lisbon, Portugal, 25th May- 6th June 2008.
- Kumar, M., Kumar, P. (2008): Valuation of the ecosystem services: A psycho-cultural perspective. – *Ecological Economics*, **64**: 808–819.
- Kvale, S. (1996): *InterViews*. - Sage Publications.
- Marjainé Szerényi Zsuzsanna (1999): Megfizethető-e a megfizethetetlen? - A természet pénzbeli értékeléséről az ökológiai közgazdaságtan és egy hazai felmérés tükrében. – *Kovács* **3**: 188–198.
- Margóczy K., Fehér M., Hrtyan M, és Gradzikiewicz M.(2008): Parlagon és természetvédelmi célú gyepesítések vizsgálata Ásotthalom, Tiszaalpár és Kardoskút határában. – *Természetvédelmi Közlemények* (Bírálat alatt).
- Margóczy K., Takács G., Bátori Z., and Szalma E. (2006): *Wetland restoration in Hungary, an overview and evaluation*. – 5th European Conference on Ecological Restoration, 21–25. August 2006 Greifswald. Conference Programme & Abstracts 125 pp.
- Millennium Ecosystem Assessment. (2003): *Ecosystems and human well-being. A framework for assessment*. – Island Press, Washington, D.C.
- Millennium Ecosystem Assessment. (2005): *Ecosystems and human well-being: Biodiversity synthesis*. – World Resource Institute, Washington D.C.
- ÖKO Rt. (2004): *Az Alpár-Bokrosi öblözet NATURA 2000 területeinek rehabilitációja*. – Előzetes Környezeti Tanulmány. Kézirat.
- Pataki Gy. (2008): *Érdekkonfliktusok a természetvédelemben*. – V. Magyar Természetvédelmi Biológiai Konferencia, Nyíregyháza.
- Spash, C., Vatn, A. (2006): Transferring environmental value estimates: Issues and alternatives. – *Ecological Economics* **60**: 379–388.

- Stern, P. C. (2000): Toward a coherent theory of environmentally significant behaviour. – *Journal of Social Issues* 56: 407–424.
- Szigetvári Cs. (2002): Initial steps in the regeneration of a floodplain meadow after decade of dominance an invasive transformer shrub, *Amorpha fruticosa* L. – *Tisci*, **33**: 67–77.
- Wilson, M.A., Howarth, R.B. (2002): Discourse based valuation of ecosystem services: establishing fair outcomes through group deliberation. – *Ecological Economic*, **41**: 431–443.
- Zoltayné Paprika Z. (2005): Konfliktuselmélet. – In Zoltayné Paprika Z. (szerk.): *Döntésemélet*. Alinea Kiadó, Budapest pp 322–329.

Discovering conflicts in the Alpár-wetland through an ecosystem services assessment project

Eszter Kelemen¹, György Málovics² and Katalin Margóczy³

¹Szent István University, Institute of Environmental and Landscape Management, Department of Environmental Economics, Environmental Social Science Research Group, 2103 Gödöllő, Páter K. u. 1.

²University of Szeged, Institute of Economic Development, 6722 Szeged, Kálvária sgt. 1.

³University of Szeged, Department of Ecology, Szeged, 6701 Pf. 51.

Abstract: Every human decision affects the natural environment; thus in a very simplistic way, taking a decision means comparing the perceived values of nature with the perceived values of fulfilling some of our needs. The concept of ecosystem services helps us to better understand the values people attach to nature through conceptualizing the possible ways of benefitting from the ecosystem. The research project presented in this paper applied qualitative methods to explore and assess the most important ecosystem services to local beneficiaries living in a wetland area along the river Tisza, Central Hungary. Empirical data suggest that trade-offs between ecosystem services triggered by a still ongoing ecological restoration project resulted in interest-based conflicts among the stakeholders. Furthermore, since the decision making process excluded the values and interests of local people, relationship and information conflicts also arose and the legitimacy of the whole restoration project was questioned.

Keywords: Ecosystem services, environmental conflicts, interview, non-monetary valuation